

ОБАВЕШТАЈНЕ ФУНКЦИЈЕ У НОР-у

I

Корени и зачеци организационих облика наше ратне обавештајне службе, односно рада који је то садржавао у почетку устанка, лако се уочавају још у току класних борби у Краљевини Југославији и у тешком процесу сазревања КПЈ у снажну револуционарну организацију, способну да организује, мобилише и поведе масе у борбу.

Потребни елементи за ту службу настају као попутна појава организоване класне борбе и функционално су зависни од ње, тј. од степена њене развијености, правца и снаге главног удара револуционарних и реакционарних снага. Они зависе: од конкретних концепција руководства о обиму и условима вођења борбе, од његове способности да схвати стварни значај тог рада и правилно искористи добијене резултате у практичкој политичкој акцији.

Поред тога, мора се стално имати на уму да се у условима илегалне револуционарне делатности обавештајна служба (или служба информисања или просто потреба да се располаже потребним подацима) *није постављала као питање посебне професионалне институције, већ као питање способности масе припадника револуционарног покрета да прати и уочава акције и маневре класног непријатеља и да о томе правилно и брзо обавештава више руководство.* Дакле, тежиште се сводило на способност, изоштрен политички рефлекс и друге могућности виших руководства револуционарног покрета да прикупљене податке брзо провере, систематизују, оцене њихов стваран политички смисао, тј. да и с обзиром на њих граде политичку тактику, откривају слабости непријатеља, организују политичку пропаганду у масама, организованим мерама предупреду акцију непријатеља, избегну или ублаже његов удар, прећу у политичку офанзиву итд.

Према томе, у условима илегалне борбе наше Партије није постојала обавештајна служба као посебна организација. Све њене функције — неопходне за револуционарно деловање — сводиле су се у том периоду на политичко информисање које је било утолико ефикасније уколико је сам покрет био развијенији, идејно и политички јединственији и способнији за акцију.

Изградња те функције нашег револуционарног покрета била је дуг и често врло противречан процес његовог унутрашњег идејно-политичког и организационог сазревања. О томе постоје у појединим фазама развитка веома различита мишљења, разни ставови и разноврсна пракса, зависно од битних елемената политичке линије КПЈ,

од општих друштвено-политичких услова и основних праваца раз-
витка револуционарне борбе.

У периоду од 1937. до 1941. године, чији су развитац и основни садржај добро познати, политичка линија КПЈ са другом Титом на челу условила је и омогућила брзо и сигурно прерастање борбе радничке класе Југославије у свенародни антифашистички политички покрет маса.

На тој основи широке и свеобухватне борбе за мобилисање свих расположивих снага у свестраној офанзивној акцији, Партија је била најбоље заштићена од удара класног непријатеља (он више до ње, као организације, није могао лако ни да дође а камоли да је стално разбија, иако је долазио до појединих чланова КПЈ). Партија је могла потпуно да се информира о свим важнијим политичким питањима, као и да брзо и јединствено реагује на њих. У свим легалним масовним и политичким организацијама, Партија је систематски изграђивала ћелије КПЈ и друге пунктове који су, између осталог, будно пратили све политичке и идејне појаве, кретање и акције непријатеља, разне планове у борби против револуционарног покрета итд. и све то достављали вишим руководством. После уопштавања, анализе и оцене, руководства су се њима користила за одређивање тактике борбе. У читавој КПЈ посебно се инсистира на стварању чврстих и мобилних партијских и других организација, на конспиративности и будности њених чланова у току масовног политичког рада, на правилном размештају кадрова на важне пунктове, те прецизном и брзом информисању о свим питањима.

При свим партијским руководећим телима, а нарочито при вишим, формирано су и посебни помоћни органи: синдикална комисија, комисија за село, агитпроп комисија, комисија за рад са женама, војна комисија и технички апарат. Ове организације, специјализоване за одређене секторе партијског рада, биле су и по својој организационој структури, методу рада и персоналном саставу тесно везане са свим активностима у покрету и због тога су располагале изванредном способношћу уочавања важних политичких питања, информисања о намерама и поступцима непријатеља. У овим и осталим организацијама КПЈ поступно, и у току самог рада, полако специјализује одређен број другова за сабирање и анализу података о непријатељу, као и за систематско прибирање специјалних или накнадних обавештења, допунских информација и проверу добијених података. То је нарочито практиковано кад је било у питању утврђивање ставова понашања и рада искључених из КПЈ, разних опортуниста у радничком покрету итд., а често и у односу на рад полицијских агената, провокатора разних врста и сличних.

Партијске организације на чвориштима државног административног апарата, у саобраћајним пунктима и у свим другим организацијама комуникација и информација (редакцијама великих листова, радио-станицама, поштама итд.), у војсци, у дирекцијама великих предузећа и сл., добијају посебне задатке за систематско прикупљање и брзо достављање свих интересантних података. На линији широког повезивања са свим демократским елементима и у процесу сарадње

с њима, стварају се у многим демократским, сељачким, социјалдемократским, опозицијским партијама и организацијама такође хелије симпатизера или чланова КПЈ, који информишу о плановима и тајним седницама тих партија, прате њихов рад и по могућности делују на њега у смислу директива КПЈ. Интересантно је нагласити да у неколико градова: Београду, Загребу и Јубуљани, Партија успева да изгради своје обавештајне пунктове чак и у полицији специјализованој за борбу против револуционарних покрета. Исто се десило и у многим војним јединицама, чак и у неким штабовима, нарочито непосредно пре рата.

Према томе, КПЈ је успешно развијеним политичким радом успела да у том периоду коначно и за свагда разбије наметнуту илегалност и да се на таласима снажног револуционарног политичког покрета маса афирмише као одлучујућа политичка снага читавог друштвеног живота Југославије. У процесу снажења и сазревања она је развила све секторе свог револуционарног рада и успела да уздигне политичке кадрове који су били способни да одговоре свим постављеним задацима. Посебно се развила и усавршила служба политичког информисања као један од саставних делова политичког рада комуниста. У шпанском националноослободилачком рату и касније током боравка у логорима, па и пробијањем кроз многе полицијске кордоне до доласка у земљу, многи чланови и израслији револуционари КПЈ стекли су драгоцену искуства и у раду обавештајних служби. Све изнето наводи на закључак да је богат и разноврстан револуционарни рад Партије, нарочито од доласка друга Тита, прекалио кадрове који су стекли велико практично искуство, поред осталог, и у обавештајном раду. Све је то касније, у току устанка, помогло успешном развоју обавештајне службе.

II

Догађаји од 27. марта 1941. и иступање Југославије из Тројног пакта довели су до појаве несигурности на боку немачког фронта. Уместо с једном слабом и послушном владом, сада се морало рачунати са народом који је решио да истраје у одбрани своје слободе. Хитлер се стога, као што је познато, одлучио на агресију и Југославија је раскомадана између главних фашистичких партнера и сателита.

Окупаторски режим, употпуњен квислиншким апаратом, прекрио је читаву земљу користећи се и готово целокупним државним апаратом Југославије. Он је хтео да уз помоћ њега, свих осталих домаћих издајника и немачке националне мањине спроведе свој план, да терором и силом држи у потчињености све наше народе, да распири шовинизам међу њима и да их спречи да се поново уједине. Сем тога, знајући да им је КПЈ основни и главни непријатељ, нацисти су се свим силама трудили да је униште.

После комадања Југославије фашистички руководиоци сматрали су да су решили основно питање, били су уверени да ће се и самим цепкањем југословенске територије још више подгрејати националне страсти. Тиме би се Југославија и суштински раскомадала.

У то време они су сматрали да су довољни окупацијски или квислиншки режими да би се одржали мир и ред, те да не могу очекивати нека битна изненађења. У обавештајној служби Трећег Рајха било је опште мишљење да је могућно само полицијским апаратом и развијањем разноразних полицијских репресивних и осталих институција држати то подручје у потчињености.

Организација окупаторске обавештајне службе развијала се у оквиру његове политике и основног плана, тј. да се Југославија више никад не обнови као јединствена држава.¹

Повлачењем дела Вермахта из Југославије (на припремне положаје) ради напада на СССР, остао је на југословенској територији апарат Абвера, углавном у Србији и НДХ. Обавештајни официри, припадници „Ајнс Ц“ дивизија, које су још остале у земљи, оријентисани су на рад у духу датих прописа. Полицијски апарат РСН представљен је на југословенској територији једном тзв. „Ајнзац групом“ чија је централа била у Београду а огранци у Загребу, Осиеку, Сарајеву, Новом Саду и Скопљу. И на подручјима других окупаторских сила ситуација је била иста, тј. развијене су потпуне полицијске институције да би се преко њих, а уз помоћ домаћих издајника, обрачунало са комунистима и свим осталим напредним људима у земљи. Основни циљ је био да се обезглави народ како би се држала ситуација у рукама.

Целу ту замисао и конструкцију, на нашем подручју, пореметио је отпор и устанак народа Југославије. Овде треба одмах нагласити да су почетак борбе и припрема за њу остварени у највећој могућој тајности, да су окупатори и њихове обавештајне службе изненађени отпочињањем борбе, а нарочито масовношћу устанка. Обавештајно-полицијски органи Трећег Рајха рачунали су, додуше, да ће у вези с нападом на СССР наступити могућност да се појаве извесне акције у Југославији, али никако да ће доћи до јединственог покрета против окупатора. Устанак се појавио неочекивано и као потпуно нов фактор за окупацијске власти. Окупатор је био присиљен да мења своје војне диспозиције на југословенској територији. Југославија је изненада постала неуралгична зона прворазредне важности. И обавештајне службе, како војна тако и остале службе окупатора, нашле су се пред неочекиваним задатком који је ускоро апсорбовао највећи део њихове делатности.

Немци и остали окупатори нашли су се пред противником који је био организован, компактан и јединствен у вођењу, а имао је пред собом јасне и одређене циљеве за које се борио свим снагама и, што је основно, имао је подршку већине народа. Све је то изискивало примену опсежних војних мера за које су, пак, били потребни прави обавештајни подаци о НОП-у и његовим јединицама и, у вези с тим,

¹ Пре капитулације Југославије немачка обавештајна служба била је према тој организована по свим линијама, као обавештајна служба у било којој другој страни земљи. Међутим, извршена подела довела је до промене у односима појединих области према Немачкој. Тако се немачкој обавештајној служби наметнула потреба да изради различите организационе и радне форме да би могла ефикасно да делује. Она се у почетном периоду ослањала, пре свега, на кадрове, створене везе и уобичајене форме још пре почетка рата. Очекивало се да ће у борби против КПЈ и свега напреднога и слободарског у земљи најбоље послужити људи који су раније за рачун ненародних режима радили тај исти посао. На њих су се, уосталом, ослањале све окупационе силе.

велико појачање обавештајних институција и апарата. До тада развијене полицијске институције, квислиншке и окупаторске обавештајне установе, нису биле у стању да удовоље потребама за подацима и захтевима које су постављали штабови. Сви ти фактори условили су чудан процес: обавештајне службе окупатора морале су, ма како то ишло споро и стидљиво, да се прилагођавају нашим мерама на војном и политичком плану, да траже специфичне облике борбе против наших активности. Оне су нужно постајале све тоталније, настојећи да искористе сваку могућност и сва средства само да би савладале свог главног непријатеља.²

Извршење квалитативно нових задатака наметало је окупаторима да проширују постојеће и стварају нове обавештајне и контраобавештајне организације и да активирају што више људи погодних за те службе. Колико су бројне биле установе које су се бавиле обавештајном службом може се сагледати ако се размотри било који окупатор. Узмимо, на пример, фашистичку Италију.

Поред оперативних јединица, које су у свом саставу имале формацијске обавештајне органе (у армији и корпусима обавештајна одељења, у дивизијама одсеке, а у пуковима и батаљонима обавештајне официре), постојале су и друге јединице и установе које су развијале и спроводиле обавештајну делатност на окупираној територији Југославије. То су: карабинјери, квестуре (на анектираној територији), органи финансијске страже, органи граничне страже, легије „црних кошуља“, теренске организације фашиста, органи лучких капетанија (на мору), ОБРА, чије је седиште било у Загребу и центри ЦС.

Или, мађарске окупационе власти су већ 1941. године знатно појачавале војне и полицијске снаге и прилагођавале њихове организационе облике ситуацији, јер је у мађарском генералштабу већ првих месеци окупације настала пометња и психоза страха од развоја и акције НОП. Тако, поред постојећих полицијских институција и њихових „политичких“, „левих К“ (комунистичких) одсека и детективских, иследних и извиђајних група — II одељење Генералштаба министарства војске оформљује у Новом Саду, Суботици и Сомбору специјалне извиђачко-иследне покретне групе јачине од 30 људи, које према конкретној ситуацији деташирају. У састав група — руковођених од виших официра ВОШ ГШ МВ — улазе официри и подофицири војне и цивилне обавештајне и контраобавештајне службе, жандармерије и полиције, детективско и стражарско особље. Њима, такође, обавезно помажу и дају информације све полицијске и жандармеријске јединице, стациониране широм окупираног подручја. Ове групе делују током 1941. и 1942. године. Међутим, 1943. године долази до њиховог препотчињавања Центру за заштиту државе при министарству унутрашњих послова. Надлежност, задаци и начин рада, као

² Ако су у почетку и имале још извесну офанзивност и тражиле специфичне форме, у последњим ратним периодима може се слободно рећи да су се њихове активности испољавале не на уништавање нашег покрета као целине, већ у жељи да се саме што дуже одрже. Због тога су се све службе, на крају, посветиле, пре свега, егзекутивним акцијама и спровођењу терора, те одиграле видну улогу у свим мерама насиља и свим злочинима које је окупациона власт чинила над нашим поробљеним народима.

и састав група, остају исти, али се оне бројно повећавају, чак и до 100 људи. Улога екипе II одељења ГШ МВ сада више није водећа, већ су официри интегрисани, као и остали полицијски органи, у групу. Тежиште активности тих група, које су, као што се види, континуирано радиле од 1941. године до краја рата, усредсређено је углавном на подручју Бачке. Резултати њиховог рада били су релативно слаби. Током читаве окупације пошло им је за руком да развију или униште 6 хелија КПЈ (тада је погинуо и један народни херој) једну скојевску диверзантску групу, једну групу партизанских диверзаната и једну организацију НФ на неослобођеној територији.

Немци су, такођер, свим видовима обавештајне делатности морали придавати све већи значај. При томе је посебну улогу имала војна обавештајна служба, тако да су њени официри („Ајнс Ц“) били не само у вишим штабовима, већ и у пуковима, па чак и у батаљонима.

Пример практичног рада корпусне службе „Ајнс Ц“, непосредно ангажоване у борби против јединица Народноослободилачке војске, пружа одељење при 5. СС планинском корпусу, чији се штаб у периоду 1943. и 1944. године налазио код Мостара. Шеф одељења је био мајор Келер, фолксдојчер и официр бивше југословенске војске. Задатак одељења је био: обрада извештаја примљених од дивизија и састављање дневног прегледа положаја јединица Народноослободилачке војске, како би се из тога сагледале њихове евентуалне намере и предузеле противакције.

Келер је на свом терену, ради ефикасније борбе против наших јединица, успоставио врло присну сарадњу с осталим немачким обавештајним органима — фатовима (ФАТ) и органима РСХА — а исто тако са четницима. Уз то је руководио многобројном и разгранатом агентуром. Практиковао је да у свом штабу држи конференције с представницима свих обавештајних служби ради договора о што успешнијој активности. Ангажовао се и у размени заробљеника с нашим јединицама, што је, поред осталог, по његовој замисли требало да представља посебан вид обавештајног продирања у Народноослободилачку војску.

О раду дивизијске службе „Ајнс Ц“ може се много видети из примера познате 373. дивизије, назване „Тигар“, која је формирана од хрватског људства с немачким командним кадром. Стигла је на подручје НДХ у мају 1943. године и у Босни остала до марта 1945, када се повукла према Словенији. За активност службе „Ајнс Ц“ те дивизије најкарактеристичније је формирање испостава, упоришта и обавештајних пунктова на терену, пре свега у мањим местима. Главне испоставе су биле на подручју срезова: Цазин, Бихаћ, Босанска Крупа, Книн и Дрвар.

Задачи ових огранака били су да прикупљају податке о НОВ и ПОЈ, и то било сопственим извиђањем и организовано извиђачком делатношћу подређених јединица, било стварањем посебне агентуре. Специјалне патроле су обилазиле терен, постављале заседе са циљем да заробе партизане. Организоване су посебне групе за диверзије у нашој позадини; оне су се у ту сврху повезивале с дезертерима из партизанских редова. Ухваћене заробљенике су припадници тих група

сами саслушавали и онда их предавали дивизији. Одељењу у дивизији морали су, такођер, сваког дана достављати извештаје.

Одељење те дивизије значајно је и по томе што се увелико повезивало с четничким групама. Практиковало је да у састав појединих четничких формација укључује своје припаднике, који су ту извршавали обавештајне задатке против Народноослободилачке војске али и организовали диверзантске акције. Служба „Ајнс Ц“ ове дивизије тежила је и стварању масовне мреже својих агената из редова локалног становништва.

III

Почетак устанка и борбе Партија је дочекала са одређеним искуствима у обавештајном раду. Она су допринела да се већ од самог почетка отпора посвети пуна пажња и том раду, ако не свугде организационо, а оно бар по суштини и садржају мера које су предузимали партијске организације и руководство устанка. Наиме, не само у почетку устанка, већ још и раније, у периоду његове припреме, једна од значајних замисли Врховног штаба, била је и замисао о потреби безбедности. Он је у први план непрекидно истицао мере безбедности, понекад, можда у почетку, и на штету офанзивне обавештајне службе. Наизглед то изгледа нелогично, но, у основи није. У почетној фази устанка, док овај још није ухватио корене у широким масама, док се није распламсао и док се нису створили услови за општу офанзиву, напади односно акције могли су се изводити само у тактичким размерама, док су се у стратегијском погледу устаничке снаге морале чувати и држати у извесном смислу у дефанзиви. Зато је у тој фази служба безбедности један од значајних фактора стратегијске одбране устанка. Наиме, за постизање успеха у акцији најчешће је била довољна сасвим ограничена обавештајна служба, која је устаницима давала толико података колико је било потребно да постигну циљ, али је била неопходна велика и снажна служба безбедности која је морала да штити морал бораца и спречи све остале мере окупатора. Тиме се може протумачити чињеница да је Врховни штаб, као стратегијски орган командовања, у почетку посвећивао главну пажњу питањима безбедности устанка у целини, док је обавештајна служба дошла јаче „на дневни ред“ кад су дозрели услови за њено стварање. То је било по формирању већих партизанских одреда и група одреда, затим нарочито партизанских бригада, а изразито формирањем дивизија и корпуса Народноослободилачке војске.

Начин борбених дејстава првих устаника, као и потребни подаци за таква дејства, зависили су од задатака који су се постављали пред њих, али и од мера и активности непријатеља, како војних јединица тако и полицијских или обавештајних институција. У акцијама се радило врло смишљено, полазећи најчешће од података о стању код непријатеља, његовој јачини и свему осталом повезаном с тиме.

Потреба за подацима о непријатељу још се више уочава у првим већим војним акцијама. Да би ове успеле, а изводиле су се најчешће

препадима, морале су се заснивати на изненадности, брзини извођења и на прилично тачном познавању распореда, снага и прилика код непријатеља. У исто време, сем тих елемената, требало је изабрати најпогодније и најосетљивије тачке непријатељевог распореда. Све се то није могло учинити без података. Они су у прво време били мање-више локалног значаја и локалних потреба. (Разуме се, да овде није реч о свим рукаодствима, јер и наше централно и одређена нижа руководства морали су располагати обавештајним подацима југословенских размера.) Реч је о подацима потребним за акцију и борбу устаника.

Прикупљање што тачнијих података о непријатељским снагама, њиховим намерама, покретима, земљишту, утврђењу, унутрашњем распореду, као и о држању становништва није било ни једноставно ни лако, тим пре што није било ни „званичних“ организационих форми ни специјалне организације која би се тиме бавила. Заправо, било је много форми, али није било обавештајне организације. Но, постојало је нешто друго, постојала је велика обавештајна активност на прикупљању података о непријатељу. Ради масовне подршке и схватања већине народа да је то његова борба, и обавештајна активност била је масовна по садржају. У ствари, и без специјалне обуке, мушкарци, жене, па и деца јављали су сами устаницима и партизанима све што су запажали о непријатељу. Ретко је наћи у историји примера таквог масовног обавештавања и такве масовне подршке од стране народа, његовој оружаном снази која се тек рађа. Баш та масовност и добровољност у прикупљању података о непријатељу и обавештавању устаника, као и улога коју су у том погледу у првим данима одиграли чланови КПЈ и комитета, комунисти или симпатизери НОП-а у окупираним градовима и упориштима непријатеља, никад се неће моћи довољно нагласити.

Већ у првим почецима устанка постоји и значајна извиђачка делатност. Она се развила из нормалних спознаја о њеној потреби. Задаци су јој били: обезбеђење саме јединице, уочавање покрета непријатеља и све остало што произилази из потребе да јединица буде способнија и спремнија за борбу.

Из начина дејства и активности партизанских одреда лако је уочити да су за ту фазу нашег устанка и стварања војске већ тада били потребни садржајнији подаци. Величина одреда, задаци и акције које су обављали, уветовали су ту потребу. Подаци о непријатељу већ су требало да буду боље обрађени. Из докумената се види да су они стручњаци, обрада непријатељевих упоришта темељитија и, да се тако изразим, војничкија. То је у директној зависности од потреба и жеље да одред успе у акцији, јер се напад на веће место није могао ни замислити без детаљних и обрађених података о стању непријатеља, утврђењу, евентуалном минском пољу, броју војника, тежишту отпора, најутврђенијим зградама итд.

У периоду стварања партизанских одреда још увек нема изразитих организацијских форми обавештајне службе, али настаје нови квалитет: појачана потреба за подацима и што је важније све одређеније тражење података о непријатељу од команди одреда и уопште

штабова. Тако велик допринос народа, добровољност и масовност у прикупљању података, као и велика активност илегалних ћелија КПЈ и појединаца у градовима и разним непријатељевим пунктовима, добијају оквири који су уветовани тим новим потребама и конкретним тражењима. У то доба већ имамо прилично чврсте везе и у многим квислиншким формацијама, а нарочито у појединим градовима и пунктовима под окупацијом. Махом те везе иду партијским путевима, иако није редак случај да иду и преко некога из партизанских одреда. Организација извиђачке службе и обавештавања о покретима непријатеља и његових колона још више се развија. Вероватно су на то утицали општа тежња за сигурности и потреба за самообезбеђењем, но не треба пренебрегнути ни основни тон који је давало руководство.³ Тако се, на пример, убрзо после саветовања у Столицима јављају и почеци организоване обавештајне службе у кадровском смислу. Упознају се методи рада непријатеља и стичу искуства у борби против његове агентуре и пете колоне.

Према конкретним приликама и могућностима на терену, организационе форме обавештајне службе и службе безбедности су већ у зачетку разноврсне и разликују се у покрајинама на слободним територијама, као што се у неколико разликују и организоване форме и начини дејства партизанских јединица и рада штабова уопште. Заједнички именитељ им је да су прикупљање података о непријатељу и спровођење мера безбедности подређени војним потребама и мерама безбедности за чување сопствене јединице од непријатељевог удара.

У 1942. години стварањем пролетерских бригада и свим другим активностима и мерама руководства устанка, ударен је темељ војној организацији, тактици ратовања и развоју власти. Због тога је она веома значајна и за развој обавештајне службе, која је управо те године остварила крупан корак у развоју и организационом учвршћењу. Брз развој устанка средином и крајем 1942. године, формирање виших техничких и оперативних јединица, дивизија и корпуса, и неуспех окупатора и домаћих издајника, довели су до удруживања свих реакционарних снага и њиховог отвореног ступања у службу окупатора. Народноослободилачка војска Југославије заједно са партизанским одредима почела је да води тешке и сложене војне операције, што је захтевало и добро познавање непријатељевих војних снага и њихових планова. Јасно је да се свим тим, још увек растућим потребама за подацима о непријатељу могло удовољити једино ако се у истом омеру и у овисности о развоју и упоредо с развојем војних јединица одвијао и такав извиђачки и војни обавештајни рад који би био на нивоу задатака тако значајне војне организације. Наше обавештајне организације својом дотадашњом праксом и стеченим искуствима биле су на висини задатка који им се постављао. Као каракте-

³ У том погледу значајна су упутства која је Врховни штаб после саветовања у Столицима послао главним штабовима, а чија је основна намена да се још више учврсте дисциплина и будност у партизанским јединицама. Сачувана су три: План извођења војне наставе с партизанима који до тада нису служили војску, Упутство Врховног команданта о начину освајања насељеног места и Упутство Врховног команданта о начину одбране ослобођене територије. У њима, а нарочито у Упутству о начину освајања насељеног места, већ се наилази и на формулисане задатке обавештајне службе.

ристичан пример за то може послужити обавештајна припрема бихаћске операције.

Већ 18. октобра 1942. године Врховни командант је подвукао Оперативном штабу за Босанску крајину да се припреме за напад на Бихаћ морају изводити у највећој тајности. Поред осталих мера наређено је да се изводе демонстративни напади на секторима Босански Нови — Љубија и Босански Нови — Суња. Оперативном штабу за Босанску крајину наглашено је да ће се ослобођени Бихаћ морати дуже држати у партизанским рукама и да се према томе усмери планирање и организовање напада. То је уједно и значило да треба овладати и свим осталим подесним ослонцима са којих би непријатељ могао покушати да поново заузме Бихаћ.

У погледу организовања мера безбедности и рада обавештајно-извиђачке службе ова операција има одређене карактеристике које су у многоме допринеле њеном успеху.

Концентрација јединица одређених за напад извођена је у највећој тајности. До 1. новембра у ближој околини Бихаћа, сем извиђачких и осигуравајућих делова, није било наших јединица. Концентрација је отпочела 29. октобра и требало је да се заврши до 31. октобра. Јединице су маршовале само ноћу.

У духу наређења Врховног команданта, Пета кордунашка и Седма банијска бригада напале су упоришта на железничкој прузи Босански Нови — Суња и тиме условиле рад штаба немачке 714. дивизије у Бањој Луци. Ова дивизија имала је јаке снаге у рејону Босански Нови — Приједор — Љубија и главни разлог што командант дивизије није упутио помоћ Бихаћу били су баш ти напади.

Да су припреме и организовање напада на Бихаћ сачувани у потпуној тајности и да је постигнуто потпуно изненађење, илуструје и телеграм од 1. новембра из Бихаћа, Главном стожеру домобранства у којем се каже да на тамошњем подручју нема ништа ново.

Оперативни штаб за Босанску крајину имао је тако рећи непрекидно најсвежије податке о непријатељу у Бихаћу и околним упориштима.

Тако се већ у извештају штаба Шесте крајишке бригаде од 1. јуна говори о распореду непријатељских снага у Бихаћу и осталим упориштима. Ти подаци непрекидно су се употпуњавали да би се у октобру тај рад врло интензивно одвијао. По документима се види да је у самом Бихаћу било наших обавештајаца који су редовно слали податке и обавештавали о свим променама.⁴

⁴ У једном од тих извештаја који је 3. октобра упућен Оперативном штабу за Босанску крајину каже се:

„Другови, већ смо вам неколико пута јавили бројно стање непријатељских војника у Бихаћу, али се тај број стално мења, те вам сад шаљемо податке из села северно и североисточно од града: с. Миостра 38 пушака и 2 лаке стројнице; с. Мајетићи 11 пушака; Острожац 16 пушака и 1 тешка стројница; Прошићи 10 пушака; Вуковица 40 пушака, 2 лака и 1 тешки митраљез; Покој 19 пушака и 1 лаки митраљез; Мујацићи 24 пушке и 2 лака митраљеза; Кастело 25 усташа и Острожачки мост 25 до 30 усташа. Толико о овим селима, а јавићемо вам чим пре и за друга села и за сваку промену.

Усташки пуковник је у свом ужем кругу причао како су усташе заробиле једног партизана — наредника — који је наводно пре отишао одавде, те да овај прича како се ви спремате у Бихаћ те да вежбате горе ударну бригаду, око 1500 војника. Уколико је стварно вама нестао један такав човек онда будите опрезнији на оним местима које је он знао. Ми тачно не знамо али ћемо испитати.

За доношење одлуке за напад на Бихаћ Оперативни штаб за Босанску Крајину имао је довољно података о снагама, систему и организацији одбране. Он је још 19. октобра имао потпуни план уже и шире одбране града са потребним објашњењима. Све то послано је и Врховном штабу.

За напад су одређене 4 бригаде, а друге 4 за чишћење упоришта у ширем рејону града и за обезбеђење од интервенције из суседних гарнизона.

На основу података о распореду непријатеља и систему одбране, јединицама је наређено да избегавају фронталне борбе, већ да пробијањем и убацивањем у међупросторе што пре продру у сам град. Конкретно је наглашено где и ко треба да се убади у међупросторе.

Може се, дакле, слободно рећи да је бихаћка операција карактеристична по благовременим и свестраним припремама које су се манифестовале у овоме:

Подаци су се прикупљали од прве замисли за напад до последњег момента, о чему сведочи и то да је 2. новембра Оперативни штаб за Босанску крајину обавестио штабове Осме хрватске и Друге крајишке бригаде о распореду непријатељских снага у граду и околним упориштима — што значи да је Оперативни штаб стално држао у курсу бригаде које су предвиђене за напад или обезбеђење операције.

Наређење Врховног команданта да се операција изведе у највећој тајности и да се обезбеди дуже држање Бихаћа у партизанским рукама потпуно је остварено.

Тајност припрема и обмана непријатеља у погледу наших намера била је исто тако потпуна.

Наше снаге су веома брзо и у највећој тајности извршиле централизу.

Правилно је искоришћено познавање непријатељевих снага и система одбране, што је дошло до пуног изражаја како у заповести за напад тако и у току напада.

И по завршетку операције о непријатељу су стално прикупљани подаци по одређеном плану извиђања, тако да изненађење наших јединица није долазило у обзир.

Основни закључак који се о овој операцији у погледу рада обавештајне службе може извести јесте да је обавештајни рад био потпун и да се плански одвијао, што је умногоме условило и успех саме операције.

Окупатор је био све више збуњен, не само успесима НОР, него и успесима партизанске обавештајне службе. Садржај и методе рада прилагођавао је стално растућој опасности од НОР-а, јачајући непре-

---

Бихаћки логорник и још неколицина бандита — оснивају „Крајишку легију“, у коју ће ући сељаци Муслимани из Босанске Крајине и бити употребљени за чување ових крајева. У Загребу су им одобрене пушке, митраљези и бадачи мина те ће их ускоро донети амо и то све организовати. Један други официр требао је ићи на исток, те да би и себе спасао а помогао заједничкој ствари, пријавио се у ту легију. Ми сматрамо да није погрешно, јер ће нам ту моћи само користити извештајима и обавештењима.

Вашу задњу пошту примили смо 30. октобра. Поверљиву пошту можете писати воденим писмом“.

кидно и свој обавештајни и контраобавештајни апарат на читавој територији Југославије која је за њега постала ново ратиште. У том погледу слободно се може рећи да непријатељева напрезања нису била много мања него на осталим ратиштима.

Наша обавештајна служба развијала се организовано, у директној повезаности и по етапама како се развијао и НОР, заправо, како су нарастале потребе НОР-а или, још боље, војних јединица које су се формирале. Разуме се да су другачији подаци били потребни у почетку устанка, чак и у стратегијском смислу командовања а камоли непосредно при извођењу локалних акција, а потпуно другачији формирањем партизанских бригада. Још оштрија потреба за стручним, ширим и са војног становишта студиознијим подацима настала је формирањем дивизија и корпуса НОВЈ.

Разумљиво је да тиме није завршен пут организационог развоја и унапређења рада наше обавештајне службе и службе безбедности. Војни и политички догађаји у даљем току рата условљавали су и даље напоре у тражењу нових квалитета како у формама тако и у садржају рада. Тако је, на пример, у пролеће 1943. године при Врховном штабу створена Комисија за борбу против пете колоне. Њен значај је у томе што је на време уочена потреба за посебним самосталним органима који би се борили против свих облика диверзантско-саботажне активности окупатора, као и за борбу против контрареволуције.

У току припрема за Друго заседање АВНОЈ-а, половином септембра 1943. године, одлуком друга Тита формира се у Јајцу Одсек за заштиту народа при Врховном штабу НОВ и ПОЈ, са основним задатком да активно делује и води борбу против непријатеља на ослобођеној територији.

Стварањем Националног комитета, као легитимног органа владе, чињеницом да је велики део Југославије био ослобођен, те да су формирани највиши органи власти, настала је потреба за централизованом организацијом обавештајне службе или њеном централизацијом. Ради тога су одлуком друга Тита од 13. маја 1944. године формирани Одељење за заштиту народа (ОЗН-а) и Корпус народне одбране Југославије (КНОЈ). Ратне потребе захтевале су да ОЗН-а у прво време остане при Повереништву за народну одбрану, тако да је тек почетком 1945. године прешла у састав Повереништва унутрашњих послова.

Резимирајући изнете чињенице нужно је истаћи неколико основних мисли.

Наш народ и Партија супротставили су се у току народноослободилачког рата бројно и економски веома јаком непријатељу који је имао не само надмоћнију војну снагу, него и добро развијену обавештајну службу са богатим искуством. Она је већ раније растројила многе земље Европе и помогла својој војној сили да их окупира; њени кадрови знали су да до максимума искористе и све противнародне снаге, нарочито за обавештајни рад. Таквој организацији тако рећи вековног искуства и традиције морала се супротставити југословенска партизанска обавештајна и контраобавештајна служба и то

од првог дана, штавише и у току припрема устанка, а касније и у процесу сопствене изградње. И најчешће је односила победу у појединачним акцијама па коначно и добијањем рата.

Почетак рада наше обавештајне службе, њен развој, метод и садржај рада били су умногоме новост а и умногоме су се разликовали од онога што је било познато у дотадашњој историји рада обавештајних служби. Исто тако се и НОР по својој политичкој садржини и по облицима дејства разликовао од сличних ратова вођених раније.

Наша обавештајна служба развијала се од самог почетка најмањег отпора, ако и не свугде организационо, а оно по суштини и садржају рада. Корени и ембрионални облици њеног развика имају порекло још у илегалној активности и раду Комунистичке партије Југославије. У непрекидној борби с полицијом и свим осталим недаћама које прате илегални покрет, проверени кадрови стекли су драгоцену искуства, између осталог, и у раду обавештајне службе. Од самог почетка устанка, тј. од првих зачетака обавештајног рада, били су присутни и садржани сви елементи контраобавештајне службе, а то је борба за чистоћу лика и јединица, безбедност јединица од непријатељевог деловања, ликвидирања убачених непријатељских елемената, дезинформација, обмањивање непријатеља итд. У том раду, као и у оном на прикупљању података о непријатељу, сви су били активни — партијска руководства и организације, штабови, сви борци и све масовне организације народноослободилачког покрета.

Из садржине и циљева нашег народноослободилачког рата проистицали су и задаци обавештајне службе. Организациони облици, развој и метод рада стварали су се тако да су у одређеним ситуацијама одговарали степену развика НОР и нашим стварним условима, потребама и могућностима. Кроз цео НОР запажа се богатство организационих облика у активности обавештајне службе и њихово брзо смењивање. То је и разумљиво, јер после сагледавања тзв. „слабости“ и сагледавањем бољих могућности прелазило се врло брзо на ове последње.

При томе не треба заборавити да су општи развој наше борбе, стварање јединица, као и постигнути успеси, омогућавали и успешан развој обавештајне службе, и обратно.

IV

Други светски рат обиловао је партизанским покретима и покретима отпора широм свих светских бојишта. Победа је била на страни бораца за слободу. Довољно је да се подсетимо, поред познатих борби совјетских и југословенских партизана, на партизанско ратовање у Кини, Бурми, Индонезији, Малаји и другим земљама.

Послератни период карактеристичан је по ослободилачким покретима које су водили или воде поједини народи партизанским начинима дејства за своје национално ослобођење.

На основу до сада сагледаног будућег развоја ратоводства може се рећи да наш народноослободилачки рат читавим својим током концепира у себи карактер евентуалних ратова, чак и у условима

постојања страховитих врста оружја. Наиме, он садржи основне елементе свенародног одбрамбеног рата. Исто тако, обавештајна служба нашег народноослободилачког рата развијала се у недељивом складу са том карактеристиком и одиграла ону улогу без које се ни сви поменути успеси не би могли замислити. То је једно искуство које ће свакако бити веома драгоцено у рату на који би нас евентуални агресор присилио.

С друге стране, то је био устанак народа, његова борба, и сваки потез или активност који су доприносили да та борба успе, били су у исто време и његов потез и његова активност. Тако је постигнута најшира могућна акциона јединственост. Заправо, све препоруке, мисли и предлоге КПЈ и њеног руководства народ је прихватио, оне су допирале до његовог срца. На тај начин сва настојања тзв. великих служби да дођу до суштинске тајне остала су без успеха и унаточ периферних информација па и неких провала, основно је остало сакривено. Устанак је изненадио непријатеља.

Спознаја тога — кад је у питању коришћење искуства за припреме за евентуалан будући рат — неоспорно намеће обавезу за масовном и непрекидном обуком нашег народа о значају општенародног отпора, о могућностима које такав отпор пружа у борби против агресора, као и о свему ономе што треба учинити да се та жеља народа оваплоти још ефикасније и стручније у војничком погледу. Помоћ и масовну подршку које је народ спреман да пружи нашим обавештајним активностима неопходно је таквом обуком начинити још бољом и свестранијом. Овде се, између осталог, мисли на васпитавање да сагледава основно и да запажања буду стручнија а самим тим и кориснија. Треба га унапред припремити на што је могуће више мера и лукавстава која би евентуални агресор могао употребити на пољу својих обавештајних и полицијских настојања. У исто време укљивати му како ће и шта непријатељ желети да сазна о нашој земљи и армији, о јединицама и борцима, и како све то сакрити од њега. Један од начина да се то постигне несумњиво је непрекидно и упорно преношење искустава наших обавештајних активности из НОР-а како активном саставу ЈНА, тако и свим друштвено-политичким радницима, као и у што шире слојеве нашег народа.

Основни циљ је да се добије што реалнија визија будуће стварности која никако не би смела да буде ни прецењена, а још мање потцењена.

Нужно је познавати и проучавати мисли евентуалних будућих агресора о дејствима на окупираној територији, обуку њихових јединица за та дејства и начин извођења, технику коју поседују, дејство репресивних и осталих органа, методе саслушавања, мере обезбеђења итд. С тим у вези један од задатака наше обавештајне активности за време мира је да долази до података о непријатељу, да их анализира и сумира и да извлачи закључке за масовну обуку целокупног армијског састава.

Ваља имати у виду да се нећемо тући начелно против ове или оне обавештајне службе, него против одређених људи, метода и форми, као и средстава која јој стоје на располагању. У складу с тим нужно

је сагледати и просечан тип обавештајца нашег евентуалног непријатеља и приказати га рељефно свим нашим партијским активистима, свим припадницима активног састава и што је могућно више целом народу.

Појава нуклеарних оружја, као и савремен развој технике који пружа могућност за непрекидно изналагање и усавршавање најмодернијих оружја, још више повећавају значај партизанског рата, утолико пре што у садашњим условима, а с обзиром на карактер будућих ратова, постоји могућност да и партизанске снаге располажу нуклеарним оружјем „минималних пуњења“ и тиме противнику наносе далеко теже и ефикасније ударе и губитке.

Због тога се у свим армијама, посебно у онима чија је намена да се ангажују у агресивном рату, све више изучавају искуства партизанског начина ратовања, противпартизанских дејстава и колонијалног рата ради извлачења закључака и одређивања конкретних примера у будућности, а посебно у односу на сопствену обавештајну службу. Данас се у таквим армијама, као основни, предвиђају ови задаци партизанских снага: развијање покрета отпора, учешће у општенародном рату и обавештајно-диверзантска активност. Дакле, очигледно је већ сада да ће будућа ратна дејства бити попраћена интензивним обавештајним напорима агресора, те се и с те стране намеће потреба за што потпунијом обуком армије и народа уопште.

Утицај атомског оружја на борбена дејства у евентуалном будућем рату изражен је потребом растреситог распореда — дисперзије — јединица. У условима таквог распореда неоспорно је већ сада да ће обавештајна и контраобавештајна служба имати далеко теже и обимније задатке него кад су јединице окупљене на релативно мањем рејону или концентрисане на једном одређеном делу фронта или ратишта. Грубо подељено, дисперзија ће на рад ових служби утицати двојачко. С једне стране, непријатељу се пружа могућност да кроз разређен распоред лакше убаца своје обавештајне органе, диверзантске, извиђачке и друге сличне делове, те да тако долази до података који су му неопходни за руковођење борбеним дејствима или да нашим снагама наноси губитке изненадним ударима по најосетљивим пунктовима. С друге стране, дисперзија ће непријатељевим обавештајним службама неизбежно наметнути захтев за веома великом количином података, јер ће само на тај начин обезбедити потпун увид у ситуацију код нас с обзиром на масу ситнијих делова растуриених на великом пространству.

И у том погледу искуства наше обавештајне и контраобавештајне службе у народноослободилачком рату могу пружити неоцењиву корист и служити као сигуран путоказ у будућим напорима припадника тих служби, армије и народа у целини. Наиме, и у нашем народноослободилачком рату наоружани народ нашао се у ситуацији да пред бројно и технички далеко надмоћнијим снагама агресора примени најпогоднију стратегију и тактику: да своје оружане формације растури на великом пространству, како би борбеним дејствима прекрио целу окупирану земљу. То је, као што смо видели, поред осталог, условило и да окупатор до максимума развије своје обавеш-

тајне службе, да се користи свим расположивим средствима и да ствара што је могућно већи број канала за притицање података и за продирање у наше редове. Искуства која су тада стекле наша офанзивна и дефанзивна обавештајна служба су драгоцене, мада то не значи да их треба шаблонски преносити и користити у будућности. Супротно томе, као што је снага свих форми нашег обавештајног рада била тада баш у њиховој оригиналности, тако се и за коришћење тих искустава као императив намеће њихово свестрано изучавање и стваралачка примена.

Један од битних елемената за остварење такве оријентације је и избор кадрова за рад у обавештајној служби. Искуства из нашег рата и ту могу много да помогну. Ондашњи кадрови нису имали прилике да се школују у засебним школама, него су учили свакодневном праксом и поступно стварали светле ликове наших ратних обавештајаца. То су махом били поверљиви и добри другови, са довољно политичког знања и искуства за поверен рад. Њихов висок политичко-идејни ниво и револуционарна надахнутост помогли су им да стално подижу своју стручност и вештину, и да се на тај начин брже оспособљавају за поверени им посао. Основне особине и карактеристике свих њих биле су оне исте које су красиле и остале комунисте у току НОР-а и раније — пожртвован и самопрегоран рад за добро народа.

Неоспорно је да смо данас и у томе у много повољнијој ситуацији.

Кад је реч о ратним искуствима наше обавештајне службе не бисмо смели а да не поменемо једну од њених битних карактеристика — о којој је, истина, у чланку мало речено — а то је њена велика хуманост. Она садржава све нормално израсле етичке норме током народноослободилачког рата, између којих се, уз све квалитете кадрова који су у њој радили, истичу велики осећај правде и истине. Ретко се десило да је у читавом народноослободилачком рату неко невин страдао. Шта више, правилним уочавањем и проценом колебаљивих или моментално посрнулих бораца или осталих, обавештајни кадар и служба су учествовали у њиховом васпитању и до краја помогли партијској организацији и старешинама да се такви људи ослободе својих недостатака и заузму одговарајуће место међу осталим борцима.

Неговање те особине у послератном периоду и сагледавање њеног значаја у евентуалном будућем рату, неоспорно представљају пут којим морамо ићи и на којем су искуства стечена у рату веома поуздан водич.

